

УДК 316.362-058.855

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.2>

Валентин МАРЧУК

аспірант кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-5408-9555

Бібліографічний опис статті: Марчук, В. (2021) Прийомна сім'я як унікальний об'єкт соціально-педагогічного супроводу. *Humanitas*, 2, 14–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.2>

ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК УНІКАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Автор розглядає трактування соціального супроводу та його становлення у соціально-педагогічній практиці України. Здійснено методологічний аналіз супроводу, спрямованого на пошук прихованих ресурсів розвитку сім'ї та створення на основі наявних можливостей сприятливих умов для відновлення зв'язків зі соціальним світом. Виявлено, що реалізація соціального супроводження прийомної сім'ї передбачає періодичне планування соціальної роботи з дитиною, батьками, членами родини, соціальним оточенням. Відзначено змістовне наповнення планування соціального супроводження. Охарактеризовані завдання, які передбачені соціально-педагогічним супроводом прийомної сім'ї. Відзначено фундаментальні засади організації роботи з підтримки функціонування прийомної сім'ї. Окреслено чинники, які обумовлюють частоту відвідувань прийомної сім'ї у ході соціального супроводження. Виявлено основні напрямки реалізації посередницької функції соціального працівника в соціальній роботі з прийомною сім'єю. Виявлено принцип регламентування соціального супроводу прийомних сімей. Відзначено важливість співпраці між учасниками процесу для виконання головного завдання з метою здійснення якісної соціальної реабілітації та соціалізації прийомних дітей. Охарактеризовано рольові позиції соціального працівника, який здійснює соціальний супровід прийомної сім'ї. Визначено найбільш перспективні форми роботи соціального працівника у процесі супроводу сім'ї означеної категорії. Методи дослідження використані такі: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі із аналізом знайденого матеріалу, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, систематизація, аналіз документації та результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, соціальні послуги, прийомна сім'я, діти-сироти, соціальний працівник, планування, соціальний захист, соціальна підтримка.

Valentyn MARCHUK

Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-5408-9555

To cite this article: Marchuk, V. (2021) Pryiomna sim'ia yak unikalnyi ob'iekt sotsialno-pedahohichnoho suprovodu [Foster family as a unique object of social and pedagogical support]. *Humanitas*, 2, 14–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.2>

FOSTER FAMILY AS A UNIQUE OBJECT OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT

The author considers the interpretation of social support and its formation in the social-pedagogical practice of Ukraine. The methodological analysis of the social support aimed at finding the hidden resources of the development of a family and creating favorable conditions for the restoration of the connection with the social world based on the available opportunities is conducted. It was found that the implementation of social support of the foster family involves periodic planning of social work with the child, parents, family members and social environment. The content of social support planning is noted. The objectives set by the social-pedagogical support of the foster family are described. The fundamental principles of the organization of work to support the functioning of the foster family are noted. The factors that determine the frequency of visits to the foster family during social support are outlined. The main directions of realization of the mediating function of a social worker in social work with a foster family are revealed. The principle of regulation of social support of foster families is revealed. The importance of cooperation between the participants of the process for the implementation of the main task in order to implement quality social rehabilitation and socialization of foster children was noted. The role positions of a social worker who provides social support to a foster family are described. The most promising forms of work of a social worker in the process of accompanying a family of this category have been

identified. The research methods used are the search of the available methodological and scientific literature with analysis of the found material, clarification of causal relationships, systematization and analysis of documentation and results of researchers on the problem of the study.

Key words: *social and pedagogical support, social services, foster family, orphans, social worker, planning, social protection, social support.*

Актуальність проблеми дослідження.

Сімейні форми влаштування забезпечують соціальний захист, захист майнових та житлових прав дитини, догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишилася без піклування батьків. дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківської опіки, формування її особистості. Соціальне супроводження прийомної сім'ї здійснюється постійно, поки на вихованні перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування. Саме такий підхід до надання допомоги та підтримки прийомним сім'ям мінімізує вірогідність виникнення проблемних ситуацій та оптимізує якість родинних взаємин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість науковців приділяє увагу дослідженню прийомної сім'ї, її формуванню, психологічній та соціально-педагогічній підготовці майбутніх батьків та дітей, особливостей соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї як унікального об'єкту. Серед них варто відзначити: Водяну О. В. [1], Капську А. Й. [3; 11], Пешу І. В. [3; 7; 8], Малу Р. О. [4], Марчук А. В. [5], Міхеєву О. Ю. [6], Бевз Г. М. [9; 11], Кузьмінського В. О., Нескучаєву О. І. [9], Проботюк О. В. [10], Комарова Н. М. [11].

Мета статті – здійснити аналіз прийомної сім'ї як унікального об'єкту соціально-педагогічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Термін «соціальний супровід» вперше в Україні було запроваджено у 1998 році в ході проведення соціального експерименту з створення інституту прийомної сім'ї. На даний час технологія соціального супроводу, як форма надання соціальних послуг окремим клієнтам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, знайшла широке використання у практиці діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [7].

Соціальний супровід сім'ї (за І. Зверєвою, О. Безпалько) – це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов

життєдіяльності сімей, дітей і молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів. Його здійснює соціальний працівник, діяльність якого спрямована на підтримку сім'ї в різних видах її життєдіяльності, формуванні здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі, надання допомоги сім'ям з метою розв'язання різних проблем [8].

Методологічний аналіз дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги – патронату. На відміну від корекції – супровід передбачає не «виправлення недоліків і переробку», а пошук прихованих ресурсів розвитку людини або сім'ї, опору на його (її) власні можливості і створення на цій основі сприятливих умов для відновлення зв'язків зі світом людей.

Реалізація соціального супроводження прийомної сім'ї передбачає періодичне планування соціальної роботи з дитиною, батьками, членами родини, соціальним оточенням тощо. План соціального супроводження містить конкретні заходи, які є актуальними на відповідний строк реалізації щодо забезпечення потреб дитини у розвитку та вихованні, створення умов для підвищення виховного потенціалу сім'ї для утримання, виховання та розвитку прийомної дитини. План складається з двох частин: план забезпечення потреб дитини у розвитку й вихованні та план створення умов щодо розвитку й виховання дитини в прийомній сім'ї [6].

У кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості або сім'ї, якій надається соціальна допомога. Схема супроводу: сигнал про проблему; аналіз проблеми; збір необхідної інформації; розробка плану вирішення проблеми (спільно з дитиною, батьками, вчителем або класним керівником); підтримка на початкових етапах здійснення плану; консультування батьків, учнів, педагогів; відстеження і аналіз результатів виконання плану і при необхідності його коригування [4].

Організація роботи з підтримки функціонування прийомної сім'ї має ґрунтуватися на

засадах неперервності, професійності, міжвідомчої взаємодії та етапності.

Соціальний супровід прийомних сімей – вид соціальної роботи, система комплексних заходів для підтримки сприятливих соціально) економічних та психологічних умов функціонування сім'ї, збереження її здатності до виховання прийомних дітей.

Соціальне супроводження дозволяє вирішувати ряд завдань, перелік яких залежить від терміну влаштування дитини в сім'ю та її основних потреб: адаптація дитини до нової сім'ї; створення позитивного психологічного клімату у родині; забезпечення оптимальних умов життя; забезпечення захисту прав дитини; створення можливостей для розвитку дитини шляхом надання комплексу якісних соціальних послуг [3, с. 241–257].

Основними завданнями соціального супроводу прийомних сімей є [9]:

- підтримка здорового соціально-психологічного клімату сім'ї;
- навчання та посилення виховного потенціалу прийомних батьків;
- контроль за отриманням батьками державних виплат на утримання дитини;
- формування партнерських стосунків між учасниками соціального супроводу;
- залучення різних видів додаткової допомоги за потребою;
- захист прав та інтересів прийомних сімей;
- підготовка щорічного звіту про ефективність функціонування прийомної сім'ї.

Соціально-педагогічний супровід сімей, які виховують дітей-сиріт або дітей, позбавлених опіки рідних батьків, – це специфічна діяльність соціального педагога, спрямована на створення необхідних умов для розвитку прийомних дітей. Завданнями соціально-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт або дітей, позбавлених опіки рідних батьків, є: ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації сім'ї і дитини-вихованця з метою вирішення проблеми; надання допомоги батькам для того, щоб у подальшому вони могли вирішувати проблеми шляхом мобілізації власних ресурсів; забезпечення партнерських стосунків між сім'єю, соціальною службою, іншими державними, громадськими установами для комплексного забезпечення прав прийомної дитини [1].

Частота відвідувань прийомної сім'ї у ході соціального супроводження визначається і планується індивідуально в залежності від етапу адаптації дитини в сім'ї. Рекомендується протягом першого місяця перебування дитини в сім'ї відвідувати сім'ю щотижня; наступні три місяці – 1 раз на 2 тижні; надалі, протягом першого року функціонування, – за потребою, але не рідше 1 разу на місяць; потім – не рідше 1 разу на 2–3 місяці. За один-два роки до виходу прийомної дитини або вихованця з прийомної сім'ї / дитячого будинку сімейного типу план соціального супроводження має містити заходи підготовки дитини до виходу [2].

Посередницька функція соціального працівника в соціальній роботі з прийомною сім'єю здійснюється у трьох напрямках: соціальна допомога сім'ї в організації життєдіяльності; координація взаємозв'язку сім'ї з організаціями та установами, соціальними службами для вирішення питань соціальної підтримки і захисту, а також з іншими спеціалістами, які задіяні у процесі соціального супроводу; надання інформації сім'ї з різних аспектів її життєдіяльності [5, с. 297].

Соціальний супровід прийомних сімей ґрунтується на принципі співпраці між учасниками процесу для виконання головного завдання – соціальної реабілітації та соціалізації прийомних дітей. Соціальний працівник та прийомні батьки є партнерами у наданні опіки дитини у прийомній сім'ї. Соціальний працівник є з'єднуючою ланкою між державою та прийомними батьками і саме його кваліфікаційна підготовка та робота забезпечують компетентне вирішення і узгодження усіх поточних питань супроводу прийомної сім'ї [10].

Соціальний працівник, який здійснює соціальний супровід, одночасно виконує декілька ролей. По-перше, він є лідером команди спеціалістів, залучених до роботи з сім'єю (керівна роль). По-друге, соціальний працівник є безперечно помічником клієнтів (як дітей, так і батьків), консультантом (практична роль). Крім того, соціальний працівник має виступати захисником прав та інтересів клієнта, бути посередником між сім'єю й різноманітними організаціями та установами (посередницькі ролі). Постійно працюючи з сім'єю, соціальний працівник досліджує сім'ю, аналізує основні тенденції розвитку сім'ї, визначає й попереджує можливі кризові ситуації (дослідницькі ролі).

Виходячи з результатів досліджень ряду вітчизняних і зарубіжних учених, найбільш перспективними формами роботи соціального працівника у процесі супроводу сім'ї означеної категорії є: відвідування сім'ї; підтримка контактів; організація груп взаємодопомоги, спеціальні освітні програми; представництво інтересів сім'ї; посередництво при вирішенні суперечностей; організація надання матеріальної допомоги за потребою; щорічний аналіз ефективності функціонування сім'ї [11].

Позитивним результатом влаштування дитини у сімейне оточення слід розглядати набуття нею сімейних стереотипів життя та побутових стосунків, а в кінцевому підсумку – можливість самостійного існування та забезпечення першочергових потреб. Саме на досягнення такої мети має бути спрямована робота з прийомною сім'єю. Стратегічним напрямом соціального

супроводу має стати визначення перспектив подальшого влаштування дитини після досягнення нею повноліття – працевлаштування, забезпечення житлом, продовження освіти. Саме ці проблеми мають вирішуватися батьками та соціальними працівниками протягом всього періоду проживання дитини у сім'ї [10].

Висновки. Таким чином, надання якісного соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї забезпечує оптимізацію адаптації дитини до проживання у новій родині, мінімізуючи вірогідність повернення дитини. Комплексність соціально-педагогічного супроводу охоплює всі аспекти життєдіяльності прийомної родини, з врахуванням виникнення типових для такої категорії проблем, та пошуків їх профілактики чи вирішення. У подальшому доцільно звернути увагу на можливість впровадження інноваційних соціально-педагогічних технологій у супроводі прийомних сімей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Водяна О.В. Організація соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 220–224.
2. Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства». (Суми, 20–21 квітня 2017 року). Суми, 2017. С. 296–299.
3. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 241–257.
4. Мала Р.О. Сім'я як об'єкт соціальної підтримки. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених*. Київ : КНЕУ, 2020. С. 3–6.
5. Марчук А.В. Психолого-педагогічні основи та особливості соціальної роботи з різними типами сімей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 1. С. 39–47.
6. Міхеєва О.Ю. Алгоритм соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2017. № 23. С. 69–75.
7. Пеша І.В. Методика здійснення соціального супроводу прийомних сімей. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2006. № 3 (15). С. 90–101.
8. Пеша І.В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 11 (2). С. 193–199.
9. Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу. Г. М. Бевз, В.О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. Київ : Центр стратегічної підтримки, 2003. 92 с.
10. Проботюк О.В. Соціальний супровід прийомних сімей і прийомних дітей. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 4. С. 94–98.
11. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу : збірник методичних матеріалів. Бевз Г.М., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. 188 с.

REFERENCES

1. Vodiana, O.V. (2013) Orhanizatsiia sotsialnoho suprovodu simi, v yakii perebuvaie dytna pid opikoioi [Organization of social support for the family in which the child is in foster care]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 4, 220–224 [in Ukrainian].
2. Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva [Socio-humanitarian aspects of modern society] *Vseukrainska naukova konferentsiia – All-Ukrainian scientific conference*. (Sumy, April 20–21, 2017) (pp. 296–299). Sumy. [in Ukrainian].
3. Kapska, A.I., Piesha, I.V. (2012) *Sotsialnyi suprovod riznykh katehorii simei i ditei [Social support for different categories of families and children]*. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].

4. Mala, R.O. (2020) Simia yak obiekt sotsialnoi pidtrymky [Family as an object of social support]. *Tradytsii ta novatsii u rozvytku suchasnoi sotsiologichnoi nauky: doslidzhennia molodykh vchenykh – Traditions and innovations in the development of modern sociological science: a study of young scientists.* (pp. 3–6) Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Marchuk, A.V. (2014) Psykholoho-pedahohichni osnovy ta osoblyvosti sotsialnoi roboty z riznymy typamy simei [Psychological and pedagogical foundations and features of social work with different types of families]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia psykholohichna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series*, 1, 39–47 [in Ukrainian].
6. Mikheieva, O.Yu. (2017) Alhorytm sotsialno-pedahohichnoi roboty z pryiomnymy simiamy [Algorithm of socio-pedagogical work with foster families]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov*, 23, 69–75 [in Ukrainian].
7. Piesha, I.V. (2006) Metodyka zdiisnennia sotsialnoho suprovodu pryiomnykh simei [Methods of social support of foster families]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*, 3(15), 90–101 [in Ukrainian].
8. Piesha, I.V. (2013) Sotsialnyi suprovid yak forma kompleksnoi sotsialnoi dopomohy [Social support as a form of comprehensive social assistance]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences*. 11(2). 193–199 [in Ukrainian].
9. Bevz H.M., Kuzminskyi V.O., Neskuchaieva O.I. (Eds.) (2003) *Pryiomna simia: metodyka stvorennia i sotsialnoho suprovodu [Foster family: methods of creation and social support]*. Kyiv: Tsentr stratehichnoi pidtrymky [in Ukrainian].
10. Probotiuk, O.V. (2012) Sotsialnyi suprovid pryiomnykh simei i pryiomnykh ditei [Social support of foster families and foster children]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 4, 94–98 [in Ukrainian].
11. Bevz, H.M., Kapska, A.Y., Komarova, N.M. et al. (2003) *Tekhnologii stvorennia ta funktsionuvannia pryiomnykh simei, dytiachykh budynkiv simeinoho typu [Technologies of creation and functioning of foster families, family-type orphanages]*. Kyiv: Derzhavnyi instytut problem simi ta molodi [in Ukrainian].